

բէ Սվաճեանի, որուն եղբայրներն ու քոյրերը իրենց հանգուցեալ հարազատին ի յիշատակ այս և ուրիշ ձեռագիրներ կը նուիրեն Ս. Յակոբեանց Ձեռագրաց Մատենադարանին: Այժմ ան կը կրէ մեր Մատենադարանի 3427 թուահամարը: Այս Աւետարանը գրչազրական տեսակէտէ շատ նման է մեր նկարագրած՝ Դաւիթ քահանայի օրինակութեան: Այս վերջինին ոսկեգոյն գլխագիրներուն տեղ միւսը ունի կարմիր գոյնով համանման գլխագիրներ:

Մանկասարենցի օրինակած Աւետարանին ծաղկումը ճոխ է, բայց նկարագրագումը չի հաւասարիր Դաւիթ գրչի Աւետարանին: Հոս չկան տնօրինական պատկերներու շարքը, այլ ունինք միայն չորս Աւետարանիչներու նկարները: Այս Աւետարանին մէջ ալ միայն Մատթէոսի նկարին տակ դրած է արուեստագէտը իր անունը, կապոյտ երկդի մը վրայ ճերմակ երկաթագրով. «ՁԹինաս նկարողս յիշեցէք ի Քս.»: Աւետարանիչներու նկարները, խորանագարդերը, լուսանցադարդերը եւ բոլոր զարդադրերը իրենց մոթիֆներու ընդհանուր նմանութիւններով յայտնապէս կը վկայեն արուեստագէտին նոյնութեան:

Գաղափար մը տալու համար նկարիչ Մինասի արուեստին մասին հոս կը զետեղենք երկու լուսանկարներ. անոնցմէ մին կը ներկայացնէ սուրբ նահապետները և միւսը Մատթէոս Աւետարանիչը, իսկականին մեծութեան $\frac{2}{3}$ համեմատութեամբ: Մեր երկրորդ նկարին մէջ տեսնուող ծընրադիր երկտասարդը, ըստ քովի արձանագրութեան, նորընծայ Դաւիթ քահանան է, Աւետարանիս ճարտար գրիչը, որ տարածամ վախճանած է:

Ա. Չօպանեանի Roseaie-ին Բ. Հատորին 237 էջին ստորոտը տպուած է Մինաս նկարչի լուսանցադարդերէն նմոյշ մը, առնուած նախապէս Ս. Սվաճեանի պատկանող Աւետարանէն (թղ. 62):

Կիւլպէնկեան Մատենադարանի տեսչութիւնը, յանուն Ս. Աթոռոյ, խորին շնորհակալութիւն կը յայտնէ Վսեմաշուք Նուիրատուն և կը մաղթէ իր Մեծանուն Բարերարին աստուածային առատ օրհնութիւններ և բարեբաստիկ կեանք:

ՆՈՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ս. ՄԵՍՐՈՊ

Ոչ հացիւ միայն կեցցէ մարդ

Ժողովուրդի մը կեանքին սկզբունքը և իր ուժին գաղտնիքը նիւթական չէ եւ պիտի չըլլայ երբեք: Հերոսական փառքերը, նոյնիսկ շինուած ազնիւ գուպարներէն, ժամանակաւոր սխրագործութիւններ են միայն, անոր ինքնապաշտպանութեան և ազատութեան անառիկ իղձը կերպադրող: Գիտութիւն, արուեստ և իմաստասիրութիւն արդիւնքներ են լոկ: Ազգի մը տեւականացման եւ մեծութեան գաղտնիքը, փաստը, կը կայանայ այն հրայրքին մէջ զոր ան կ'ընծայէ հոգեկան արժէքներուն:

Ժողովուրդներն ալ ունին իրենց աշխարհային երկարատե քունի շրջանը, որուն կը յաջորդէ յանկարծ հոգեկան քաղցր արթնութեան մը անակնկալը, պահը, ատիկա իր վերագարթման և զգացման ազնւագոյն բարձրակէտն է, որուն մէջ իր բայականի բովանդակ պահանջները վեհ ու առնական հրապոյր մը կը զգենուն, և իր մութ հանդերձեալի երկնակամարին վրայ թափառող ցիր ու ցան լոյսերը, ջինջ իմաստներով կը փայլատակեն, ծնելու համար իրական ու կենդանի գաղափարը, ոգին: Երբեք գողտրիկ ձայն մըն է ան, յաճախ լուսաւոր մատ մը, այդ զարթնումի պահը անուշող:

Հաւաքական զարթնումներու մէջ կըրնան իրենց գերը ունենալ քաղաքական կեանքի պահանջներ, կամ իմաստասիրական մտածումներ ու եղանակաւորումներ, սակայն առանց հոգեկան զարթնումի, զրգաւոր է նոր աշխարհ մը կերտել, կամ նոր ոլորտի մը բարձրանալ: Ինչպէս անհատներու, այնպէս ալ ազգերու սրտի տախկներուն վրայ անձանոթ մատներէ գլրեր կան գրուած, օր մը անակնկալօրէն, բայց հասկնալի կերպով փայլատակող լոյսի մը տակ վերձանուելու համար:

Վսեմ ըլլալէ աւելի ճշմարիտ պէտք է նկատել այն մտածումը, թէ հայը ճակա-

տագրուած էր քրիստոնէութեան: Իր գա-
րաւոր կեանքը ողբերգական ու անբացա-
տրելի ինչ մը ունի, զոր դիւրին չէ լոկ
պատմական լուսարանութիւններով բարա-
ցուցել: Իր ապրելու տենչը և յանուն ա-
նոր իր մեռնիլ զիտնալու մութ կամեցո-
ղութիւնը, իր հաստատ հաւատքը ճակա-
տագրական կործանումներուն, բայց յաւի-
տենական յաղթանակին, կը զատեն զինքը
ուրիշ ժողովուրդներէն, ոչ միայն իր ինք-
նութեանը համար, այլ նաեւ զայն տեւա-
կանացնելու կամքովը, խորհուրդովը:

Իբրեւ քանակ մեծ չէ եղած մեր չա-
փը, բայց մեծ զգացումներու հրայրքը եր-
բեք չէ պակսած մեզի, աւելի ճշմարիտ ու
արդար գտած ենք տառապիլ բարոյական
մտաւիպարի մը առջև, քան թէ ընդար-
մանալ նիւթական զոհացումներու վայել-
քին մէջ: Ասոր իբր ապացոյց կը բաւէ
թերթել մեր պատմութիւնը, իր բոլոր մար-
տիրոսացումներով: Հայուն հոգին արդա-
րութեան ողբերգական սէրն է եղած. ա-
րեւելքի հաճոյամու ու վայրագ ցեղերուն
մէջ անիկա իր ձգտումներուն ողբերգու-
թիւնը ապրած է դարերով: Կենցաղով
խորհրդապաշտ ու մտածումով բանապաշտ
է եղած հայը: Այս ընդունակութիւններով
օժտուած անհատին էութիւնը լեցուած
կ'ըլլայ հոգեկան տառապանքով: Իսկական
ու կրաւորական հերոսացումի տիպարն է
ան, ներգործական ողորումներն ու արձա-
նացումները կը ծնին անոր տառապող հո-
գիին խռովքէն, և իր ստեղծագործութեան
արմատական ազդակը՝ ազնուացնող տան-
ջանքը, հոգեկան ցաւն է:

Տիեզերական երկունքէն կը ծնի հե-
թանոս հայուն աստուածը, և դիւրին է
ըմբռնել թէ այս աշխարհայեացքն ունեցող
ժողովուրդի մը համար ո՞րչափ քաղցր ու
փրկարար պիտի թուէր Քրիստոսնեութիւնը,
որ մեր տոհմային պատմութեան մէջ նոր
փուլ մը շինելով նոր կաղապարի մը մէջ
պիտի ձուլէր մեր ներքին լոյծ կեանքը,
ապա զայն ինքնուրոյն գրոշմով մը կնքե-
լու համար:

Իբրեւ վշտի փիլիսոփայութեան մեկ-
նութիւն, նոյնիսկ ըստ աշխարհի, Քրիս-
տոնէութիւնը՝ զոհացուցիչ և մխիթարար
ազդակ մըն էր հայու տեսլապաշտ հոգիին
համար, այս էր պատճառ անտարակոյս որ

հոգեպէս կեդրոնացած իր ոյժին ներգոր-
ծութիւններուն շնորհիւ, կարճ ժամանա-
կաշրջանի մը մէջ նոր Կրօնը հայուն հոգե-
բանութիւնը պիտի դառնար:

Ամբողջ Դ. դարը հոգեւոր տարանջատ-
ման ու ներքին պայքարի շրջան մըն է,
ժամանակի հայը կը տարուբերի ազգայ-
նականութեան ու քրիստոնէական աշխար-
հաքաղաքացիական ներհակընդդէմ գաղա-
փարներուն միջև: Մեծն Ներսէս ներքին
ցեղային բարոյականով կ'ամոքէ այս ան-
հաշտ ընդդիմամարտութիւնը, հարթելով
քրիստոնէութիւնը ազգայնացնելու ուղին.
և Ե. դարը պիտի գար ապացուցանելու թէ
հայուն միտքն ու հոգին հարուստ է գա-
ղափարներ համաձուլելու կարելիութիւն-
ներով:

Հայ ժողովուրդը իբրեւ ցեղ, համա-
դրութիւնմը կը նկատուի արեւելեան և
արեւմտեան տարբերու: Ամէն պարագայի,
ինչ որ ալ ըլլայ պատմական հետազօտու-
թեանց վճիռը, արեւելքն ու արեւմուտքը
զիրար գտած ու ամբողջացուցած են հայ
հոգիին մէջ:

Հելլէն միտքն ու մշակոյթը, պարս-
կա-իրանական ազդեցութենէն վերջ, Հը-
ռոմի ներթափանցումն ու որոշ ազդեցու-
թեան կնիքը, Կիլիկեան շրջանին արեւմու-
եան և բիւզանդական շփումները, երկու
ներհակ զնացքով, խառնուելով և ձուլուե-
լով ուղղութիւն տուին հայ կեանքին, ըս-
տեղծելով արեւմտեան և արեւելեան տար-
բերը, եւրոպական և ասիական ոգին:

Արգարեւ, հայ ժողովուրդը դարերու ըն-
թացքին ծծելով արեւմուտքի և արեւելքի
մշակոյթները, իւրացուց, մարսեց, համա-
դրեց զանոնք, անոնց համադրութենէն
ստեղծելով ինքնուրոյն ոճ և արուեստ,
ինքնատիպ դպրութիւն և մտածում, անոնց
պատուաստէն բաժին հանելով նոյնպէս մօ-
տաւոր և հեռաւոր ժողովուրդներուն:

Այս է պատճառ անտարակոյս որ քը-
րիստոնէութիւնը պատգամ և մագաղաթ
ըլլալէ առաջ մեր մէջ, հայ սիրտ է մեր
կուրծքերուն տակ և հայ ըղձանք ու երազ
մեր նայուածքի թեւերուն: Չէ՞ որ մեր
տաճարները մեր մահեաններուն աւերնե-
րէն ամբարձան: Այս է պատճառ դարձեալ
որ քարոզուած քրիստոնէութիւնը մեր մէջ
պիտի արմատանար այն ատեն միայն, երբ

վերէն, արքունիքէն ընդունէր իր ճառագայթները, և ցոյար վարի խաւերուն վերայ: Տակաւին՝ քրիստոնէութեան մագնիսը պիտի մէկտեղէր մեր ներքին նմանութեան տարրերը, մեր բնութեան արժէք առաքինութիւնները: Հայ եկեղեցին այս ներքին միութեան և նմանութեան կաթողիկէն պիտի հանդիսանար:

Ահա թէ ինչու մեր տաճարները մարմարեայ շէնք ըլլալէ առաջ մեր նահատակներուն մարմինները ամփոփող քարէ կայլակներ են ըսած մեր երկրին սրտէն: Անոնք մեր նորոգուած, այլացած, ջերմացած զգայնութիւնը սեւեռող խորհրդանշաններ են: Տակաւին մենք պիտի խորտակէինք երկինքին պարիսպները անկէ անգամ մը ևս իջեցնելու Միածին Որդին, իբրև ճարտարապետ մեր եկեղեցիին: Լուսաւորչի տեսիլքը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ մեր ժողովուրդին երկրորդ հոգեփոխութիւնը, իր ներքին նմանութեան արտայայտութիւնը:

Քրիստոնէութիւնը կուգար աշխարհի մը՝ որ ունեցած էր իր դարերը, տիրապետուած ոչ թէ ժամանակաշրջաններով, այլ մշակոյթով: Այս դարերուն Աւետարանը կը բերէր իր տիեզերալուր Աւետիսը, եւ իւրաքանչիւր դարը զայն պիտի ընդունէր ու մեկնէր համաձայն իր ըմբռնումներուն ու տարրութեան: Քրիստոնէութեան պատմութիւնը հետեւաբար ուրիշ բան չէ բայց պատմութիւնը այն ճիւղերուն, զորս իւրաքանչիւր ժամանակաշրջան և ընկերութիւն պիտի իրացնէր, ձգտելով սակայն անոր անդրադոյն կարելութիւններուն, որ կար ու կը հոծանար ժամանակներէն անդին: Ամէն դար կը կարծէ թէ միայն ինք ունի իր հետ բովանդակ ճշմարտութիւնը, և իր անգթութիւններն ու տարամերժումները արդիւնք են յաճախ իր այս վստահութեանը:

Քրիստոնէութիւնը երեւան բերաւ մեծագոյն կարելի ուժական զօրութիւնը մարդկային գործունէութեան, այն ազգերու մէջ, որոնք ընդունեցին զայն: Աւետարանը մաքուր և ուղղափառ իր խորքին մէջ, պաշտպանն է մարդուն գերազանցութեան: Արեւելքի հին քաղաքակրթութեանց մեծ ժողովուրդները, Չինաստան, Հնդկաստան, Պարսկաստան, որոնք չընդունեցին քրիս-

տոնէութիւնը, և շարունակեցին ապրիլ այն տուեալներուն մէջ, որոնք մասամբ անցեալէն և մասամբ ալ ժամանակէն բռնի իրենց պարտադրուեցան, այսօր մեզի կուտան ոչ միայն արական համապատկեր մը, որ ոչ միայն համեմատելի չէ արեւմտեան քաղաքակրթութեան փարթամ տեսարանին, այլ և աղօտումն իսկ է երբեմնի վաղանցուկ պայծառութեանց:

Ընկերաբաններ, իմաստասէրներ, կըրնան զանազան աղգակներ հնարել այդ իրողութիւնները վերլուծելու և կշռելու, աւելի դիւրին չէ՞ սակայն քրիստոնէութեան և անոր առաջ բերած մշակոյթին փառքը հաստատել պարզագոյն և ծանօթ իրողութեան մը մէջ, որ արեւմտեան մշակոյթին խորքը կազմեց: Կ'անկարկեմ կատարելութեան ձգտումին, ոգեղէն արժէքներու արդար գնահատումին, կեանքը աշխարհին միայն չվստահելու հեռահայեաց ըմբռնողութեան, որոնք բոլորը մէկ մեզի կը մատուցուին քաղցր, տարօրէն մարդկային պատգամի մը մէջ — երկնքի արքայութեան ձգտումին:

Ամբողջ հին քաղաքակրթութիւնը, կեանքի նեղ՝ պարագայապաշտ հասկացողութեան մը պարունակէն չէ ուզած շատ հեռանալ: Յոյներ և Հռոմէայեցիք, կեանքը տեսնել ուզած են մեր աշխարհին համար միայն, իրենց երկինքը (դժողք և արքայութիւն) դադարում մըն է, քարացում մը, կեանքէն հիմնովին անջատում մը, ճիշտ հակառակը քրիստոնեայ երկինքին՝ որ շարունակութիւն մըն է, աճում մը, անհունացում մը: Դէպի յաւերժացում այս ձգտումը քրիստոնէութեան նուէրն է մարդկութեան:

Քրիստոնէութիւնը ամէն բանէ աւելի, մարդկային հոգիին արժէք տուող կրօնն է, անոր շնորհիւ պիտի ազատագրուէր մարդը բնութեան ուժերու տիրապետութենէն, այն տարրերէն՝ որոնցմով չըլլապատուած ապրեցաւ հեթանոս մարդկութիւնը դարերով:

Քրիստոնէութեանն առաջ մարդը ենթակայ էր պետութեան, քաղաքին, իրեն զլացուած էր ներքին հոգեկան ազատութիւնը: Արեւելք իր քաղաքակրթութեան ամենէն բարգաւաճ օրերուն իսկ, իր ծոցին մէջ ապրեցուց դարերով մարդ-գերիներու լէգէոններ: Քրիստոնէութիւնը ազա-

տագրեց մարդը բնութենէն և պետութե-
նէն, և զայն դրաւ Աստուծոյ դէմ, իր
խղճին հետ:

Պատմութեան միւս մեծ կրօնները,
Հրէութիւն, Պրահմականութիւն և Իսլա-
մութիւն, Աստուծոյ միայն կը հաւատան,
Քրիստոնէութիւնը կը հաւատայ ոչ միայն
Աստուծոյ, այլ նաեւ մարդուն, ուր Աստ-
ուած մարգարեացած ու մարդը աստուածա-
ցած է: Մարքսիզմը՝ որ կը յաւակնի մեր
օրերու ընկերային աւետարանը ըլլալ, իր
գաղափարաբանութեան մէջ, մարդուն մը-
տածութիւնն ու գործունէութիւնը բխման կը
բերէ նիւթական իրականութենէն: Հոն
մարդը կը մղուի առաջ, փոխան հոգեկան
ազդակներու, նիւթա-ընկերային ոյժերէն,
որոնք դուրս կը մնան իր էութենէն: Նիւթը
անգործ է և կրաւորական: Հոգեկան ա-
զատութեամբ օժտուած էակը միայն գոր-
ծօն կրնայ ըլլալ: Մարքսիզմը կը զանայ
մարդուն այդ ազատութիւնը, վերածելով
զայն ընկերութեան պարզ գործիքի մը:

Քրիստոնէութիւնը, ընդհակառակն, կը
բարձրացնէ անհատը իր միջավայրէն, օժ-
տելով զայն հոգեկան ազատութեամբ. ա-
տով ան վեր կը մնայ նիւթէն ու աշխար-
հէն, անոր պատկանելով հանդերձ:

Այժմու ընկերա-իմաստասիրական վար-
դապետութիւններու մէջ, մարդը ինքզին-
քին չի պատկանիր իր ներքին ապրումնե-
րով, այլ մաս կը կազմէ նիւթին, մեքե-
նային, և գործիք մըն է ընկերութեան, տէ-
րութեան, դասակարգին:

Անոր համար ապերջանիկ է այսօր-
ուան մարդը, և իր պատմութիւնը ողբեր-
գական, որովհետեւ ան օժտուած է հոգե-
կան ազատութեամբ, և կը նախընտրէ մը-
նալ այսպէս, քան ծախել իր այդ ազա-
տութիւնը նիւթական հացին: Սակայն յա-
ւիտենական է պատգամը Ո՛ր հացիւ միայն
կեցցէ մարդս:

Ե. Վ. Տ.

(Երանանկէ՛ 2)

ՊԼՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ս. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐԿԱՅ ՏԱՃԱՐԸ

Նկատի ունենալով Երուսաղէմի Ս. Յա-
րութեան Տաճարի խախտած վիճակը, վեր-
ջերս Կաթողիկ եկեղեցին — իբրեւ Հայ եւ
Յոյն եկեղեցիներու կարգին երրորդ մեկ
սեպհականացեալ Տաճարին — հրատարակած
է նորոգութեան ծրագիր-հասոյ մը, Il Santo
Sepolcro di Gerusalemme անուանով: Եղա-
ծը աւելորդ պիտի ըլլայ ըսել որ չի ներկա-
յացներ վերջնական ծրագիրը, որքան ասեմ որ
չունի միւս երկու իրաւակից, Հայ եւ Յոյն,
պատրիարքութեանց հաւանութիւնը, անկա-
վասիկանին կողմէ ցախատեսուած ծրագիր
մըն է լոկ:

Սոյն հասոյն հայացնելով կուտանք
խնդրոյ առաւելայ յօդուածը իր կարգ մը
շահեկանութեանց համար:

Ա. — Քրիստոնեայ համայնքները Ս.
Յարութենէն ներս. — Ս. Յարութեան Տա-
ճարէն ներս այսօրուան Կաթողիկ և ոչ
Կաթողիկ համայնքներու իրաւատիրական
ներկայութեան թուականը կը վերանայ
մինչև Երուսաղէմի Մահմետական նուաճո-
ղին Սալաէտտինի, նոր Դատաստանական-
Հրովարտակը, վճռագիր մը որ կը պարտա-
դրուէր Ս. Տեղերու գոյապիճակին, Ռաչա-
կերներու պարտութենէն ետք 1187 թուա-
կանին: Եկեղեցիները և վանքերը որոնք
իրբեւ նուիրական և հանրօգուտ վայրեր
բացարձակ սեպհականութիւնն էին երկրին,
(Stato) յաղթականի իրաւունքով, (Jure
Belli) յարքունիս գրաւուեցան ու վերած-
ուեցան մզկիթներու և կամ յատկացուե-
ցան աշխարհիկ գործածութեանց (1):

Ս. Յարութեան Տաճարը ի յարգանս
Քրիստոսի — ինչպէս կ'աւանդեն Մահմե-
տական աղբիւրները — և թերեւս՝ աւելի
ակնկալութիւններովը բարեպաշտ ուխտա-
ւորներէն գալիք մեծ շահերուն — որոնք

Սոյն և յետագայ ծանօթութիւնները մաս չեն
կազմեր ընազդին, այլ տրուած՝ հայացնողներէն:

(1) Գրաւումի ենթարկուածները եղած են ա-
ռաւելաբար Լատինական վանքերը իրբեւ Քթը-
նամի ստացութիւններ, միւսները մեծ մասամբ
ազատ մնացած են: